

1. Без Еспанії чи без значення? (Інтерв'ю В. Бурггардта з Ю. Тарнавським про «Без Еспанії») // Сучасність. – 1969. – № 12. – С. 13–30.
2. Бойчук Б. Поезії про ніщо та інші поезії на цю саму тему // Сучасність. – 1971. – № 7/8. – С. 45–53.
3. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження; пер. з нім. Є. Попович. – К.: Основи, 1995. – 311 с.
4. Дерида Ж. Письмо та відмінність / Пер. з фр. В. Шовкун; [наук. ред. пер. О. Шевченко]. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 602 с.
5. Котик І. Екзистенційний вимір людини в поезії Юрія Тарнавського : [монографія] / НАН України. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка ; наук. ред. та автор післямови Є. К. Нахлік. – Львів, 2009. – 176 с.
6. Роменець А. Джерело вогняне (Учення про самопізнання в діалозі Г. С. Сковороди «Наркісс») / Андрій Роменець // Філософська і соціологічна думка. – 1992. – № 8. – С. 129–159.
7. Тарнавський Ю. Анкети // Тарнавський Ю. Поезії про ніщо і інші поезії на цю саму тему: [поезії]. – Нью-Йорк: Видавництво Нью-Йоркської Групи, 1970. – С. 229–286.
8. Тарнавський Ю. Без Еспанії // Тарнавський Ю. Поезії про ніщо і інші поезії на цю саму тему: [поезії]. – Нью-Йорк: Видавництво Нью-Йоркської Групи, 1970. – С. 127–178.
9. Тарнавський Ю. Босоніж додому і назад // Тарнавський Ю. Не знаю: [вибрана проза]. – К.: Родовід, 2000. – С. 243–413
10. Тарнавський Ю. Життя в місті // Тарнавський Ю. Поезії про ніщо і інші поезії на цю саму тему: [поезії]. – Нью-Йорк: Видавництво Нью-Йоркської Групи, 1970. – С. 7–42.
11. Тарнавський Ю. Спомини // Тарнавський Ю. Поезії про ніщо і інші поезії на цю саму тему: [поезії]. – Нью-Йорк: Видавництво Нью-Йоркської Групи, 1970. – С. 100–126.
12. Тарнавський Ю. Шляхи // Тарнавський Ю. Не знаю: [вибрана проза]. – К.: Родовід, 2000. – С. 9–121.
13. Тарнавський Ю. 6x0: [драматичні твори]. – К.: Родовід, 1998. – 360 с.
14. Успенский Б. Поэтика композиции / Борис Успенский. – СПб: Азбука, 2000. – 352 с.
15. Хайдеггер М. Що таке метафізика / Мартін Хайдеггер // Читанка з історії філософії : у 6 кн. / під ред. Г. І. Волинки. – К.: Фірма «Довіра», 1993. – Кн. 6 : Зарубіжна філософія ХХ ст. – С. 83–100.
16. Sikora S. Fotografia: między dokumentem a symbolem / Sławomir Sikora. – Warszawa : Instytut Sztuki PAN, 2004. – 230 s.

Таміла КОТОВСЬКА

ФЕНОМЕН ПІДЛІТКА У ПОВОЄННІЙ АМЕРИКАНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті йдеться про концепт підлітковості у становленні будь якої людини а також увиразнено компаративний зріз зближення віддалених культур.

Ключові слова: підліткова проблематика, ідентичність, бітники, трансформація.

В статтє идет речь о концепте подростка в становлении каждого человека а также подчеркнут компаративный срез сближения отдаленных культур.

Ключевые слова: подростковая проблематика, идентичность, битники, трансформация.

The article deals with concept of teenager in forming of every personality and the comparative cut of rapprochement of remote cultures is underlined.

Key words: phenomenon of teenager; identity, beatniks, transformation.

Мета статті – переосмислюючи підліткову проблематику в повоєнній українській та американській прозі, увиразнити компаративний зріз зближення віддалених культур, подати модель такої дискурсивної практики.

Предмет дослідження – трансформація ідентичності підлітків за різних умов соціально-культурної дійсності в США і в Україні періоду Радянського Союзу; вибір стереотипів доцільної їх поведінки в ситуаціях підліткового дозрівання, на протигагу стійкій ідентичності дорослих.

Об'єктом дослідження є роман Джерома Селінджера: «Над прірвою у житті» (1951), перекладений українською мовою 1984 року; твори відповідної тематики українських письменників повоєнної доби.

Концепт підлітковості відіграє важливу роль у становленні будь-якої людини, бо цей концепт, також має загальнолюдський вимір.

У стереотипному російсько-англійському словнику від першого (1948) до чотирнадцятого видання, що вийшло у світ 1987 року, зафіксована лексема *подросток*, яка по-англійськи перекладена як *juvenile*; *teenager*. Російською мовою ця лексема перекладена як *юноша* з позначкою *тж*, а також наведено семантичний відтінок

youth; підліток жіночого роду (дівчина) передається словосполученням young girl.

Новий двомовний англо-український та українсько-англійський словник 2001 року подає слово *підліток* як adolescent; teenager; juvenile.

Якщо вже на рівні статі особи виникають певні смислові колізії щодо ідентичності людських особливостей в форматі підлітковості, то в міру дорослішання кожного індивіда, його соціалізації цей концепт дуже урізноманітнюється. Тільки конкретна ситуація під час спілкування ровесників може конкретизувати ті чи інші іпостасі. З широких понять «молодість», «юність», «підлітки» виокремлюються такі особистості, які з допомогою назвиництва (логічно, лінгвістично і граматично тощо) забезпечують порозуміння і спілкування без підміни понять і термінів. Скажімо, із підлітків у США повоєнного періоду можуть виділятися *бітники*.

У лексикографічному варіанті, який склався в англомовному текстуальному спілкуванні за умов УРСР, «Словник іншомовних слів» 1974 року цю лексему тлумачить так: «від англ. beat – бити, розбивати – учасник стихійного, анархічно-бунтарського руху молоді, який виник у капіталістичних країнах (головним чином у США і Великобританії) після 2-ої світової війни. Рух бітників позбавлений будь-якої позитивної соціально-політичної програми, часто виявляється в порушенні елементарних норм людського співжиття». Як бачимо, в цій мовознавчій довідці-інформації є неприхована ідеологічна оцінна складова, яка свідчить, що в сучасному дискурсі (початку ХХІ століття) некоректно відтворювати подібне розуміння українсько-американського зближення під час давньої конкретно історичної формації. Сучасна дискурсивна практика уявляє іншу парадигму, репрезентує модель порозуміння людей різних поколінь. Конкретний стан культури українства, розпорошеного в регіонах СРСР і США, вимагає свідомої реінтерпретації з урахуванням складної ієрархізації і багатокультурності. Нові запити щодо сучасних науковців ставлять уже не односторонньо трактовані політекономія, соціологія, а трансформована культурологія [5]. Для того, щоб легше, хоча б в уяві, досягти ситуацію, в якій українські емігранти адаптувалися до американського способу життя, варто прочитати матеріал під назвою «Історичні типи західних підприємців» [5, 224-245]. Крізь таку призму стануть зрозумілішими свідчення підлітків, які приїхали з України і поступово ставали письменниками чи літературознавцями у США, зокрема в Нью-Йорку чи в Гарварді.

Про обриси трансформацій, яких зазнавала українська ідентифікація від покоління до покоління впродовж щонайменше ХІХ – ХХ століть, дуже аргументовано і переконливо писав М.Шкандрій у своєму дослідженні «В обіймах імперії. Російська і українська літератури новітньої доби» [8]. В цьому зв'язку для нас теоретико-методологічне значення має розділ «Зіткнення дискурсів» [8, 247-308] та аналіз досвіду Василя Стуса. Письменницької. М.Шкандрій, розвінчуючи упокорення Павла Тичини, підкреслював, що В.Стус продемонстрував, наскільки важливим елементом «боротьби за автентичність» був «глибоко модерністичний спосіб письма» [8, 388]. Солідаризуючись із М.Павлишиним, М.Шкандрій підсумовував: «Стус – це письменник, що проектує ідентичність за межі структури антиколоніальної боротьби, але змушений усякчас отожднюватися з нею» [8, 393].

Очевидно, автор має рацію, твердячи, що «шукаючи своєї міжкультурної герменевтики», можна так розбудовувати дискурс естетичних стратегій, які допомагають вивільнитися від колоніальної минувшини.

Але щоб певненіше аналізувати аналітико-синтезуючі структури абстрактного мислення, маючи на увазі психологічні закономірності, варто враховувати висновки вікової психології. Саме вона як галузь психологічної науки розглядає проблематику феномену підлітка в контексті дорослішання і дорослості [6, 191-285].

Підлітковий вік трактується як перший перехідний період від дитинства до зрілості. Цей етап триває від 11-12 до 20 років. Тоді в особистості дитини відбуваються складні і суперечливі зміни, що дають підставу вважати цей вік важким і критичним. Вони стаються несподівано і стрибкоподібно, бо розгортається процес статевого дозрівання. Фіксується посилення збудливості психіки підлітків, нервозності і швидкої втомлюваності.

Тепер українські автори враховують погляди американського психолога Гренвіл-Стенлі Холла, етнолог Маргарет Мід, австрійського психоаналітика Зигмунда Фрейда, американки Рут Бенедикт, а не тільки російських фахівців Л.Виготського, С.Рубінштейна, Г.Асмолова, Д.Фельштейна та ін. Тому сучасні українські автори у своїх міркуваннях спираються не тільки на власні узагальнення, а й на широку джерельну базу та експерименти, уникаючи ідеологічної упередженості, заангажованості, соціологізації.

У підлітковому віці акцентується увага на тому, що провідними видами діяльності є не тільки навчальна діяльність, а й передусім міжособистісне спілкування з дорослими і ровесниками [6, 195]. Зміст і динаміка співпраці підлітків породжують, зумовлюють спільність переживань, почуттів, намірів, полегшують контакти з підлітками, батьками, вчителями і друзями. Водночас стосунки підлітків з довіллям супроводжуються конфліктами, негативними явищами (бравадою, хвалькуватістю, нетерпимістю і т. д.). Самооцінки підлітків зазнають випробувань і потребують корегування з погляду доцільності, морально-етичних критеріїв, естетично-культурологічної привабливості.

Прискіпливий аналіз підліткового віку з домінуванням загальнолюдських вимірів, а не тільки класового підходу, уважніше ставлення до самосвідомості юнаків і дівчат у ранньому молодіжному віці роблять можливим переконливіше трактувати зближення культурних парадигм українців та американців другої половини ХХ

століття. Це – одна з *передумов* зіставлення художніх творів у галузі літературної компаративістики.

Таким чином феномен підлітка у культурі США згаданого історичного періоду конкретизується низкою людинознавчих фактів як з газетно-журнальної періодики, свідчень учасників переселенської (еміграційно-імміграційної реальної живої) історії, так і художньої творчості документального і фікційного характеру.

Різноманітні тексти Дж.Д.Селінджера, Б.Бойчука, Ю.Тарнавського виношувалися, формувалися в однаковому чи подібному часопросторі, зокрема у Нью-Йорку. Дійові особи (персонажі) оповідань, повістей, романів цих літераторів при очевидній стильовій відмінності, мали ще один чинник – *феномен підлітка*. Світосприйняття, світовідчуття таких героїв у реальних чи видуманих ситуаціях, сюжетно-фабульних епізодах і подіях було дивовижно сумірним при світоглядних (ідейних, політичних) протилежностях. Коли навіть побіжно переглянути ряд розділів «Споминів у біографії» Богдана Бойчука, народженого 1927 року на Тернопільщині, що ідентифікував свою особистість у Нью-Йорку, зокрема в мистецькому середовищі, то й тоді багато чого спонукатиме до роздумів.

Підлітком Богдан Бойчук відвідував гімназію у Бучачі, потім у Німеччині, здав бакалаврський і магістерський екзамени в Нью-Йорку. Життєві перипетії відбиті у таких назвах його спогадів, як-от: «Над проваллям катастроф», «Життя догори дном», «Перші кроки в раю», «Спинаючись по хиткій драбині до Евертпи».

Ступивши на палубу корабля, що плыв до Нью-Йорка, автор спогадів написав: «Закінчилась найкраща доба в моєму житті, доба безтурботної юності» [2, 30], а «смітник нью-йоркського «давнтавну», де я опинився, виглядав у моїх очах, як казка» [2, 31]. Захворівши, упродовж трьох років юнак лікувався у санаторії, аж тоді в Нью-Йорку з 1953 року «занурився у читання модерної поезії» [2, 36], під впливом якої «почав дещо вільніше ставитися до форм поетичного вислову».

Богдан Рубчак, Жєня Васильківська, Емма Андїєвська формували зміст і форму Нью-Йоркської Групи. Коли склалися взаємини старших українських письменників – емігрантів (група «Слово»), то молодь констатувала: «... не було нового й свіжого подиху, якого ми шукали, не було хоч відгомону ідей, які нуртували в тодішньому світі» [2, 47]. Принаймні так висловився один з українських юнаків – Богдан Бойчук.

Тепер, коли існують різні погляди на побутові, літературно-мистецькі угруповання українців у післявоєнній Америці, а ми маємо можливість про все це читати, сприймати на фотографіях зближення і взаємини українців материкових і діаспорних, осмислювати культурні процеси з перспективою 30-річної давності [2, 112-178], той історично-культурний контекст постає по-новому.

Контекст підлітків в історії світової літератури постійно змінюється з кожним поколінням людей. Це самозрозуміла *закономірність*.

О.Гомілко у філософсько-культурологічному дослідженні [3], вдавшись до культурологічних міркувань, обґрунтувала концепт «антропологічної події». До антропологічних (подій) вона зарахувала такі явища: «народження», «вік», «стать», «гендер», «хвороба й здоров'я», «старість», «смерть» [3, 233-248].

У цьому зв'язку самоідентифікацію формування особистості вона вважає «синтезом антропологічних подій» [3, 249], тобто тілесності і духовності. Іншими словами кажучи емпірично підлітковий вік людини (13-14 років) є неминучий, не проминальний етап дорослої особистості, якою би людина зрештою не стала.

В інший хронологічний вимір історико-літературного процесу та історичних характеристик, обминувши значний хронологічний період на межі ХІХ – ХХ століть допомагає увійти сучасному дослідникові спадщина цікавого українського літературного критика, що успішно й плідно працював на стику кількох гуманітарних дисциплін, – Миколи Євшана (Федюшка) [4].

Як зазначила Н.Шумило, Микола Євшан, «виходячи з власної естетичної концепції національної літератури» [4, 9], одним з перших глибоко розробив багатогранність концепту покоління в різних контекстах. У своїй статті «Боротьба генерацій і українська література» Євшан писав: «Кожне покоління – це новий, зовсім окремий світ. Від виступлення його починається нове життя, воно ніякого іншого життя, як тільки свого, не може й признавати. Воно не хоче нічого знати про досвід старих поколінь, воно не хоче ніяких наук, ніякого менторства історії, - воно *само*, від самого початку... Бо тільки з своїм власним досвідом воно числиться...» [4, 47].

Молодий тоді літературний критик, начитаний і працьовитий юнак, розглядаючи «стихийний рух, який хвилиною приходить до яких 30 літ» у кожному етнічно-національну культуру, зумів ясно окреслити культурологічні «механізми» змін поколінь. При цьому він уживав психологічні, ідеологічні поняття («батьки і діти», «щиронародність і лукавство»), а також звичні кличі («праведно розумні душі», «доморосла орда»), апелював до різних типів літераторів (Шевченко, Куліш, Белінський, Франко, Єфремов, Грушевський тощо), щоби дійти сміливого й оригінального висновку: «*Велика поезія – ґрунт під нову нашу культуру. Але до її приходу треба приладнатися. Треба викидати всі старі шпаргали, щоб нічого з собою не брати до нової землі. Нова культура мусить бути національна, мусить вийти з глибин народної душі, але вона не може бути українофільська*» [4, 53].

Отож генераційний принцип в українське літературознавство запровадив ще М.Євшан 1910 року. Відтоді з різною мірою частотності його використовували вчені багатьох поколінь аж до Р.Б.Харчук, яка видала нову книжку вже на початку ХХІ століття, і взяла до уваги важливі тези: «Покоління «батьків» і межові явища в

традиційній стилістиці», «Неомодернізм у сучасній українській прозі». У цьому дослідженні зроблено акцент на тому, що «неопозитивізм, неомодернізм, постмодернізм» - це провідні орієнтації новітньої української прози.

Як бачимо, між новаторською публікацією Миколи Євшана і книжкою Р.Харчук минуло ціле століття. Впродовж ХХ віку складалася для людства та українців знакова для історії епоха, сповнена катаклізмів, пам'ятних подій для численних поколінь.

Щодо нашої теми підкреслимо, принаймні два періоди: а) у першому з них радикально змінювалися парадигми (від реалізму до модернізму), а водночас художня практика породжувала теорії, які фіксували важливі віхи духовного життя; б) протягом другої половини двадцятого століття провідну роль у духовному житті суспільства перебирав на себе постмодерний період у різних сферах людської діяльності, культури.

На творчу арену виходили найактивніші постаті з кожного покоління, які спиралися на досягнення попередників, своїх «батьків» та авторитетних діячів. Така динаміка життя відбита уже в першій фразі Р.Б.Харчук: «З розпадом СРСР, із поразкою соціалістичного способу життя й соціалістичного канону в українському літературознавстві розпочалася дискусія переважно довкола трьох засадничих питань: Що таке постмодернізм? Чи можливий український варіант постмодернізму? Постмодернізм – явище позитивне чи негативне» [7, 7].

В Україні розпочався період «круглих столів», дискусій з приводу постмодернізму. Оглянувши ряд публікацій Т.Денисової, Г.Сиваченко, С.Андрусів, О.Пахльовської і Т.Гундорової та ін., виокресливши дві тенденції в цій знаковій для України дискусії, Р.Харчук припустила, що є підстави твердити: а) постмодернізм виражає «дух час»; б) постмодерні віяння ставали «реакцією на позитивізм, систематизацію й раціоналізм» [7, 7].

Виявлялися численні ознаки духовної кризи, яка увиразнювала думку, що «марксизм довів ідею суспільної еволюції в комуністичному варіанті до абсурду» [7, 8]. Повторивши позицію сучасного американського дослідника І.Гассана про радикальні відмінності між модернізмом і постмодернізмом в форматі бінарних опозицій, Р.Харчук приєдналася до тверджень Т.Денисової та С.Андрусів. Вона також врахувала погляди сучасних українців з діаспори (І.Фізера, М.Павлишина, О.Ільницького, Г.Грабовича та ін.), які постійно стежать за розвитком, зміною парадигм в сучасній українській літературі, ставила питання інакше, а саме: як сполучать в новітніх творах не ті чи інші надбання відомих письменників ХХ століття, а як стратегічно орієнтуватися на майбутнє в утвердженні новітньої літератури за парадигмами *професійності*, освіченості літераторів, інтелектуальної спроможності активних у культурі реципієнтів – креаторів. Очевидною стає теза про те, що «рушієм культури є ревізія всіх цінностей з національними включно». Тому у підрозділі «Періодизація постмодерного періоду в українській літературі» Харчук повернулася до того, що на початку ХХ століття пропонував Микола Євшан. Мова пішла про реалізацію в новітній літературі «генераційного принципу» [7, 19-27].

У такому форматі авторка зуміла від філософсько-культурологічних узагальнень наблизитися до історико-літературних реалій (вписавши українських літераторів, спадщину письменників розстріляного відродження, призабутих критиків і діячів 30-х рр. ХХ століття). В текстуральний простір культури зарахувати й оживити реалії пострадянського періоду, який складався в складній боротьбі поколінь 80-х – 90-х рр. ХХ віку і початку ХХІ століття. З цього погляду характерними є розділи: «Творчість Валерія Шевчука 90-х років ХХ ст.: між модернізмом і неопозитивізмом», «Марія Магіос: між традицією і стилізацією» [7, 52-74].

Отже авторка охопила декілька поколінь: від Б.Бойчука (1927 р. народження) до Марії Магіос (1959 р. народження), а центром історико-літературного процесу, своєрідним пунктом повороту залишається Валерій Шевчук (1939 р. народження). Він досі складає окрасу української літератури в контексті світової.

Тому цілком зрозуміло, що літературознавець Р.Б.Харчук, дочка Бориса Микитовича Харчука, народженого у вересні 1931 року, померлого 1988, зосередила увагу на новітніх поколіннях української літератури доби модернізму і постмодернізму.

Добре орієнтуючись в історико-літературному процесі, в його поколіневому (генераційному) вимірах, вона запропонувала читачам-філологам розрізняти покоління «батьків» і межові явища традиційної стилістики. З цією метою поділилася цікавими спостереженнями над особливостями творчості молодих і наймолодших українських письменників, як-от: В'ячеслав Медвідь, Євген Пашковський, Олесь Уляненко, Степан Процюк [7, 75-100], добравши для характеристики доробку кожного з них промовисті маркери.

У цьому історико-культурному контексті і повела мову про «передпостмодерні явища» в новітній сучасній українській прозі (В.Діброва, Б.Жолдак, Л.Подерев'янський, Ю.Винничук, Ю.Андрухович, Ю.Іздрик, Т.Прохасько). Всі вони, молоді українські письменники різних поколінь, статеї, але не «підлітки», хоча підлітковість неодмінний етап дорослості.

Недаремно вже не раз із різних нагод згадувався «концепт» підлітків: той безмежно осяжний продукт / засіб мислення. Теоретики ніколи не могли плинність нашого думання увібгати в чітко окреслений «поняттєво-термінологічний апарат». Тепер слово «теорія» справедливо починає вже вживатися в множині. Говорять «теорії». Таку тенденцію давніше вже підхопив Пітер Баррі [1], назвавши своє гуманітарне дослідження «Вступ до теорії: літературознавства і культурології».

Пітер Баррі, узагальнюючи величезну роботу англійських викладачів гуманітаристики періоду 80-х –